

človeka ako biologickej a spoločenskej bytosti, vzťahu osobnosti a kolektívu, kolektívizmu a individualizmu, napokon otázky smrteľnosti a nesmrteľnosti človeka. Žiaľ, v úvahách o význame riešenia poslednej otázky pre zaujatie optimistického či pesimistického postoja k životu sú aj niektoré tvrdenia (konkrétne na s. 141 a 142), ktoré vyvolávajú pochybnosť o ich oprávnenosti či prijateľnosti. Azda vyplývajú zo skratkovitosti výkladu, alebo sú dôsledkom neujasnenosti z nich plynúcich konzekvencií.

Osobitná pozornosť sa v tejto kapitole venuje otázke zmyslu ľudského života, ktorá je jednou z hlavných v spore medzi optimizmom a pesimizmom. Autor ukazuje, že vedecká odpoveď na túto otázku logicky vyplýva z vedeckého chápania sociálnej podstaty človeka. Analyzuje preto chápanie povahy a podstaty človeka v marxistickej filozofii v konfrontácii s rôznymi nemarxistickými názormi.

Skúmanie problému proletárskeho, socialistického optimizmu autor uzatvára rozborom jeho zdrojov. Zdôrazňuje, že socializmus formuje optimizmus celou svojou skutočnosťou s jej materiálными aj duchovnými stránkami. Optimizmus tu má pevné ekonomické, sociálno-politické a kultúrne základy, ktorých meritórnej charakteristike autor venuje zvláštnu pozornosť. Zdôrazňuje úzku spätosť optimizmu so socialistickým spôsobom života. Optimizmus z neho pramení,

zároveň je jeho charakteristickou črtou, je historickou prednosťou socialistického spôsobu života.

V danej recenzii sme nemohli upozorniť na všetky problémy, ktorými sa kniha zaoberá. Vcelku treba vyzdvihnúť skutočnosť, že sa autor pokúsil o koncepčné riešenie problému optimizmu, že na základe analýzy dialektiky slobody a nevyhnutnosti, dobra a zla nastolil viaceré pálivé otázky súčasného života, dotýkajúce sa najmä podstaty a kritérií pokroku, možnosti a nevyhnutnosti odvrátenia svetovej jadrovej vojny. Pravda, množstvo nastolených problémov autorovi neumožnilo riešiť ich rovnako hlboko, niektoré iba naznačil, iné nezdôvodnil dostatočne. Historický prehľad (mimočodom zameraný výhradne na európske spoločenské myslenie a americký pragmatizmus) by si vyžadoval diferencovanejší prístup, napr. pri hodnotení názorov jednotlivých predstaviteľov existencializmu alebo kresťanského svetonázoru. Azda aj pre zvolenú štruktúru knihy (zámerne sme sa jej pridŕžali aj v recenzii) sa autor nevyhol istým opakovaniám. Práci by prospelo, keby pri významnejších historických prácach bolo uvedených dátum ich vzniku. Veď kniha nie je určená iba odborníkom, ale aj širšiemu okruhu čitateľov. Svojou aktuálnosťou, zdravou polemickosťou a v neposlednom rade pôvodnosťou znamená nesporný prínos a podnet pre ďalšie bádania.

Raisa Kopsová

K METODOLÓGII SOCIÁLNYCH VIED

M. WEBER: K metodológii sociálnych vied. Pravda, Bratislava 1983, 409 s.

V nakladateľstve Pravda vyšiel reprezenatívny výber z prác nemeckého buržoázneho mysliteľa Maxa Webera (1864—1920). Weber výrazne

ovplyvnil a stále ovplyvňuje buržoáznu reflexiu sociálnej reality. Vo svojich prácach sa zaoberá širokým spektrom problémov z histórie, eko-

nómie, náboženstva a najmä sociologickou a filozoficko-metodologickou problematikou.

Weber svojím dielom nadväzuje na myšlienkové dedičstvo novokantovcov, osobitne na Rickertove práce. Napriek novokantovskej inšpirácii sú Weberove názory od novokantovstva značne odlišné. Vo svojich metodologických úvahách opúšťa pôdu filozoficko-metafyzických špekulácií a modifikuje novokantovskú metodológiu pre potreby špeciálnovedných empirických disciplín. Zároveň odmieta novokantovský transcendentálny zmysel a presvedčenie, že filozofickou analýzou môžeme objaviť ríšu nevyhnutne platných hodnôt. Podľa Webera sú hodnoty výsledkom historického procesu, produktom subjektívnych rozhodnutí.

S kantovstvom spája Weber skepticizmus k možnosti objektívne ontologicky poznať realitu. Pre Webera je realita chaotickým iracionálnym prúdom, ktorý môžeme poznávať až potom, keď disponujeme všeobecnými pojmami, ktoré skutočnosť neodrážajú, ale majú inštrumentálny charakter. Prostredníctvom pojmov môžeme vytvárať „ideálne typy“. Ideálny typ sa konštituuje výberom špecificky významných črt, ktoré sa usporiadajú do „ideálneho obrazu“. Ideálny typ... „nie je „hypotézou“, chce však pri tvorbe hypotéz ukazovať smer“. (s. 87) Ideálny typ nezobrazuje skutočnosť, ale poskytuje nám teoretické (pojmové) inštrumentárium pre uchopenie reality, ktorá je centrom nášho výskumu. Teda to, čo by mohol marxistický teoretik právom považovať za odhalenie skrytej podstaty, je pre Webera len racionálnou konštrukciou, na ktorej základe môžeme až ex post skúmať kauzálne súvislosti. Weber si plne uvedomuje svoju zásadnú odlišnosť od Marxovho myšlienkového štýlu, a konštatuje, že všetky marxistické zákony majú ideálno-ty-

pický charakter. (s. 101) Príbuznosť Webera s kantovským ontologickým agnosticizmom je v týchto formuláciách evidentná.

Tvorba ideálnych typov je závislá od kladenia problémov, ktoré sú v histórii značne premenlivé. „Objektívna platnosť všetkého skúsenostného vedenia je založená len a len na tom, že daná skutočnosť sa usporadúva podľa kategórií, ktoré sú v určitom špecifickom zmysle subjektívne, lebo tvoria predpoklad nášho poznania a súvisia s predpokladaním hodnoty tej pravdy, ktorú nám vie poskytnúť iba skúsenostné vedenie“. (s. 110) Práve skúsenostné poznanie nám umožňuje zo skúmanej reality, z jej chaotického toku, vyčleniť prostredníctvom ideálneho typu enklávy usporiadanosti, ktoré sú cieľom vedeckej práce.

Vo Weberovej „chápajúcej sociológii je centrálnym pojmom „sociálne konanie“. je správaním... „ktoré 1. podľa svojho zmyslu, subjektívne mieneného konajúcou osobou, sa vzťahuje na správanie iných. 2. touto vzťahovosťou na zmysel je jeho priebeh spoluurčený, a teda 3. správanie sa dá zrozumiteľne vysvetliť z toho [subjektívne] mieneného zmyslu“. (s. 116) Weber si uvedomuje, že vplyv sociálnej reality, jej inštitúcií, právnych noriem a vládnych poriadkov má významný vplyv na konanie jednotlivcov, no napriek tomu za východisko svojej chápanej sociológie považuje práve konanie jednotlivca, ktoré sa riadi zmyslom, a vďaka poznaniu zmyslu konania sa stáva pochopiteľným. Kolektivitú chápe iba ako súhrn individuálnych konaní, nie ako čosi, čo individuálne konanie prekračuje. Weber vyčleňuje dva typy konania: 1. účelovo-racionálne a 2. hodnotovo-racionálne. Účelovo-racionálne koná ten, kto k určenému cieľu zvolí vhodné prostriedky na jeho dosiahnutie a hodnotovo-racionálne ten, kto koná

v súlade so svojimi hodnotami a presvedčením, bez obhľadu na výsledok konania. Sociálne konanie i účelovoracionálne konanie má vždy vzťah k istým hodnotám. Práve hodnoty dávajú konaniu zmysel. Sociológ sa vždy musí usilovať odhaliť vzťah konania k hodnotám, tento vzťah je objektívne zistiteľný, zároveň sa však má vyhýbať obhajovaniu hodnotových sústav v záujme objektivity vedeckej práce, pretože hodnoty veda nemôže ani zdôvodniť ani spochybniť. Hodnoty sú súčasťou individuálneho alebo kolektívneho rozhodnutia, ktoré je v podstate iracionálne.

Weber pripisuje rozhodujúcu úlohu ideovým systémom vo vývoji spoločnosti. Marxizmu vyčíta podcenenie vplyvu myšlienkových výtvorov na sociálnu realitu. Vo svojich konkrétnych výskumoch náboženstva a formovania kapitalizmu prichádza k záveru, že dominantný význam pre vznik kapitalizmu má ideový systém protestantského asketizmu a puritanizmu. Pre ducha kapitalizmu považuje za typické názory B. Franklina — jeho dôraz na podnikavosť, akumuláciu kapitálu ako samoučelú a cieľ ľudského konania, ktorému sa zároveň pripisuje vysoká etická hodnota. Weber pozoruje, že Franklinove názory, z ktorých sa už vytráca náboženská motivácia, výrazne korelujú v mnohých podstatných bodoch s náboženským svetonázorom asketického protestantizmu a puritanizmu. Dôraz týchto náboženských koncepcií na šetrnosť a pracovitosť, na dosiahnutie božej milosti prostredníctvom neúnavnej práce v povolani — to sú črty, ktoré mali podľa Webera rozhodujúci vplyv na prvotnú akumuláciu kapitálu. Zhromažďovanie majetku už nie je prejavom bezuzdnej chamtivosti, ale dôkazom božej milosti a vyvolenosti. Ako neoteické sa však hodnotí pôžitkárske využívanie bohatstva, čo veria-

ceho odvádza od práce, ktorá je zárukou spasenia. Kapitalistická racionalizácia náboženskej ideológie sa prejavuje v racionálnej organizácii práce, v zrode racionálne vedeného podniku ako základnej bunky buržoázneho hospodárstva.

Weber si uvedomuje, že duch kapitalizmu sa mohol oveľa výraznejšie prejavíť v Amerike, kde boli oveľa vhodnejšie podmienky na jeho existenciu ako v Európe, ktorá v dôsledku tradičných nábožensky motivovaných názorov považovala buržoázne podnikanie za eticky otázne. Napriek tomu však dôrazne odmieta marxistickú interpretáciu zrodu kapitalizmu. „Hovoríť tu o nejakom „odraze“ materiálnych pomerov v „ideálnej nadstavbe“ by bolo hotovým nezmyslom“ (s. 306) konštatuje Weber. Marxizmus chápe ako ekonomický determinizmus — ako ukázal F. Novosad v úvodnej štúdii — pretože ho interpretuje v duchu K. Kautského a II. internacionály, nevšima si úsilie marxizmu pochopiť sociálnu realitu ako organický celok, kde ... „jednostranné, kauzálne súvislosti majú podriadenú úlohu, vždy sú včlenené do súvislosti vzájomného pôsobenia“. (s. 37) Napriek tomu sa však vplyv materiálnych podmienok považuje právom za dominantný, pretože obsah vedomia je vždy reflexiou panujúcej skutočnosti, hoci materiálne podmienky vôbec neformujú spôsob myslenia ľudí jednoznačne, a vždy umožňujú viaceré alternatívy. Napriek tomu však môžeme právom tvrdiť, že ľudské konanie vykazuje tendenciu stupňovať vývoj výrobných síl a výrobných vzťahov, a v dejinách sa úspešnejšie presadzovali, i keď nie priamočiaro a nevyhnutne, ideologické systémy, ktoré túto tendenciu vedome alebo nevedome sledovali. Weberova jednostranná spiritalisticko-kauzálna interpretácia musí nevyhnutne chápať ducha pro-

testantskej a puritánskej askézy ako náhodný excés náboženského vedomia, ktorý mal ďalekosiahle dôsledky. Weber si svoju jednostrannosť čiastočne uvedomoval, svoje názory síce často koriguje, ale v podstate tento horizont svojich úvah neprekročil. Kontinuitnosť spoločenského vývoja vidí Weber len v stupňujúcej sa racionalizácii spoločenského života, ktorá vytvára špecifické typy usporiadania. Weber však odmieta názor, že by existovala zákonitosť, ktorá by určovala následnosť jednotlivých typov. Weber kladie dôraz na neopakovateľnosť, špecifickosť, diskontinuálnosť a svojbytnosť jednotlivých typov spoločenského usporiadania. Ako osobnosť sa pokladá za zástancu buržoázneho zriadenia, hoci si uvedomuje jeho tendenciu k byrokratizácii a krízovosti. Nevyhol sa konštatovaniu, že pre buržoázu spoločnosť sú typickí: „odborníci bez ducha, pôžitkári bez srdca, toto nič si namýšľa, že vystúpilo na

stupeň ľudstva, ktorý ešte nikdy nebol dosiahnutý“. (s. 359) Vzápätí sa však ospravedlňuje, že sa dostal do oblasti hodnotových súdov, ktorými nechce čitateľa zaťažovať.

Weber patrí k tým apologétom buržoáznej spoločnosti, ktorí si robili len minimálne ilúzie o jej faktickom stave. Socialistické ideály, ktoré síce neuznával, považoval za realizovateľné a rovnako možné ako buržoázne hodnoty. Taktiež dielo K. Marxa, s ktorým sa zásadne rozchádzal, hodnotil z hľadiska profesionálnej vedeckej úrovne veľmi vysoko, ba oveľa vyššie ako logicky nedôsledné a eklektické práce svojich buržoázných kolegov. Napriek všetkým nedostatkom Weberovho diela, treba pozitívne hodnotiť jeho úsilie o logickú konzistentnosť, vďaka ktorej vystupuje ako dôstojný protivník s ktorým má význam polemizovať.

L. Doval

MORÁLNE ASPEKTY ROZVOJA OSOBNOSTI

Нравственны́е проблемы развития личности. Издательство Московского университета 1982. 143 с.

Ukazuje sa, a prax posledných rokov to potvrdzuje, že spoločná, kolektívna, tímová práca pri výskume etickej problematiky prináša svoje pozitívne ovocie. Aj preto pre marxistickú etiku, ako nakoniec i pre ostatné oblasti vedeckého poznávania objektívnej skutočnosti platí, že viac pohľadov, konfrontácií, názorov znamená i hlbší, komplexnejší, objektívnejší pohľad na morálne problémy, ktoré sa dnes stávajú tak aktuálnymi. S iniciatívou k tímovému charakteru práce o otázkach marxistickej etiky prichádzajú sovietski etici. Možno konštatovať, že za posledné desaťročie sa uskutočnil celý rad sympózií, konfe-

rencií, diskusných sústredující etikov socialistických zemí, výsledkom ktorých boli jednak vzájomné preklady významných etických publikácií a jednak publikácie, ktoré monotematicky zhrňovali výsledky takýchto spoločných jednaní. K poslednému druhu patrí i recenzovaná publikácia, ktorú v roku 1982 vydalo Vydavateľstvo Moskovskej univerzity ako výsledok vedeckej spolupráce sovietskych, maďarských, nemeckých, bulharských a poľských etikov.

Treba upozorniť, že táto publikácia je jednou z prvých väčších prác tohto charakteru v oblasti marxisticko-leninskej etiky. Vyjadruje úsilie